

О.В. Гунченко, асистент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ
ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Постановка проблеми. Дослідження економічної ефективності використання земельних ресурсів цікавить спеціалістів різних профілів – економістів, екологів тощо. Відповідно відомі різні підходи до дослідження цього питання. Загальним для всіх підходів є те, що ефективність використання сільськогосподарських угідь характеризується обсягом виробництва продукції рослинництва і тваринництва з одиниці земельної площі з найменшими витратами на її виробництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищення економічної ефективності використання земельних угідь сільськогосподарськими підприємствами активно досліджують Ж.А. Петренко [1], В.В. Макарова [2], О.І. Зінченко [3], І.В. Кошкалда [4], М.Г. Ступень [5] та ін. Вчені констатують, що підвищення економічної ефективності використання земель і досягнення найвищих результатів у сільськогосподарських підприємствах забезпечує комплексний підхід з урахуванням як економічних, так і природних чинників.

Економічна ефективність виробництва має якісний і кількісний аспекти. Для її оцінки і вимірювання необхідно визначити критерії і систему економічних показників. Але на сьогоднішній день необхідно узагальнити та уточнити поняття та показники оцінки економічної ефективності використання земель сільськогосподарських підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є вивчення і уточнення показників економічної ефективності використання земельних угідь у сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу досліджень. Підвищення ефективності використання земель сільськогосподарських підприємств є однією з найважливіших проблем національної економіки, успішне розв'язання якої значною мірою залежить від реалізації господарствами своїх потенціальних можливостей у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції з 1 га землі.

Як вважають Ж.А. Петренко і О.А. Томашевська, визначення економічної ефективності використання земель у сільськогосподарських підприємствах – завдання нелегке, бо залежить від дії системи взаємопов'язаних факторів, що мають різний ступінь впливу й неоднакову природу дій. Так, загально відомо, що на підвищення рівня урожайності сільськогосподарських культур істотно впливає родючість земель, а також рівень інтенсивності матеріально-фінансових вкладень у виробництво. Якщо вплив першого чинника до певної міри зумовлений зональними природно-кліматичними особливостями, то рівень вкладу матеріально-грошових затрат пов'язаний з культурою землеробства, наявністю і якістю сільськогосподарської техніки, організацією праці тощо, тобто з господарською діяльністю людини. Отже, підвищення економічної ефективності використання сільськогосподарських угідь пов'язане з пошуком шляхів збільшення обсягів виробництва продукції з одиниці земельної площі з максимальним економічним ефектом, який знаходить свій прояв у показниках прибутку із цієї площі. Саме показник прибутковості 1 га сільськогосподарських угідь синтезує в собі результативність дії різноякісних економічних і організаційно-економічних факторів виробництва і його ефективності [1].

На думку В.В. Макарової, до показників належать природні характеристики земельних угідь (родючість ґрунту, рельєф, розташування); ступінь розвитку продуктивних сил (культура землеробства, технологія виробництва, стан матеріально-технічної бази); система економічних і правових відносин тощо. Також вона вважає, що головною умовою підвищення економічної ефективності виробництва в сільському господарстві та створення конкурентоспроможної продукції в ринкових умовах є раціональне використання земель і землемісткість сільськогосподарської продукції. В основу визначення цього показника покладено метод питомої участі, який потребує наявності двох складників: сукупності об'єктів і порівнюваних показників – площі сільськогосподарських угідь і вартості виробленої продукції [2].

На думку О.І. Зінченка, під час визначення економічної ефективності використання земельних ресурсів для потреб рослинництва визначають показники, що характеризують використання господарської території: співвідношення сільськогосподарських угідь до загальної площі підприємства (характеризує структуру земельних угідь); рівень розораності (характеризує структуру сільськогосподарських угідь); співвідношення посівної площі окремих видів культур до загальної площі посіву (характеризує структуру посівних площ) [3].

Одним з основних показників економічної ефективності використання землі прийнято вважати вартість виробленої продукції на одиницю площі. Цей показник, відображає не лише використання землі, а й увесь виробничий потенціал підприємства, його взаємоузгодженість та взаємозамінність [5].

Економічна ефективність виробництва є головною характеристикою результативності діяльності підприємств. Більшість людей розуміє, що «ефективно» означає якісно і добре. Але ці слова нетотожні, а економічний зміст поняття "ефективність" зовсім не означає дешево. Ефективність є критерієм повної і всебічної оцінки, оскільки об'єкт або захід може бути позитивним частково, але недостатньо ефективним загалом. Хибна також думка, що є єдиний підхід до такої оцінки. Як показує досвід і практика, інколи перше місце можуть посісти окремі сторони або елементи об'єкта, які вважають найважливішими [6].

На думку І.В. Кошкалди, економічна ефективність використання землі характеризується виробництвом продукції на 100 га сільськогосподарських угідь, що є одним із важливих напрямів аналізу рівня господарювання. Виробництво продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у постійних цінах прийнято вважати основним узагальнювальним (агрегованим) показником інтенсивності сільського господарства, на якому базується система інших результативних показників, що характеризують ступінь використання ресурсів виробництва, собівартість і рентабельність продукції окремих галузей, прибуток і загальну рентабельність підприємства [4].

Для оцінки ефективності економічного управління землями сільськогосподарського призначення І.С. Козубенко та Д.В. Дудник пропонують використовувати методику, засновану на застосуванні результативних показників ефективності й інтенсифікації використання земель сільськогосподарського призначення, які повинні включати в себе: натуральні показники інтенсифікації, що характеризують вихід продукції на одиницю земельної площі; натуральні показники, що характеризують приріст продукції за певний період на одиницю площі; економічні показники, що характеризують відношення вартості валової продукції з 1 га землі до основних фондів організації; економічні показники, що характеризують собівартість продукції; економічні показники, що характеризують вихід валового і чистого доходу на один га земель сільськогосподарського призначення та ін.; економічні показники, що характеризують відношення виробленої валової продукції на 1 га до витрат на 1 га.

Для визначення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва використовують систему економічних показників, які характеризують вихід валової продукції і чистого доходу на одиницю витрат виробничих ресурсів. Якість землі справляє істотний вплив на всі показники ефективності виробництва.

Особливе значення під час аналізу сільськогосподарського виробництва мають показники, що розраховують на одиницю земельної площі. Зростання виробництва продукції, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва відбувається насамперед за рахунок раціонального використання землі. Інтенсифікація виробництва веде до зростання виходу продукції з одиниці площі і зниження витрат праці і коштів на одиницю продукції.

Всі фактори виробництва, як правило, взаємопов'язані, вони не ізольовано, а спільно впливають на вихід продукції і на показники ефективності сільськогосподарського виробництва. Так, вихід валової продукції (і відповідно чистої продукції, чистого доходу) на одиницю земельної площі залежить від самої землі (її якості, способу і ступеня використання), а також від вкладень з розрахунку на одиницю площі праці і засобів виробництва (рівня цих вкладень, якості і повноти використання).

Щоб простежити залежність ефективності сільськогосподарського виробництва від якості землі, необхідно розрахувати рівні показників ефективності на землях різної якості за умови, що всі інші фактори на цих землях однакові. Крім внесення більш високих доз добрив, слід ураховувати викликає додаткові витрати праці, основних (машин тощо) і оборотних (мастильних матеріалів тощо) засобів виробництва. Проте в певних кількісних межах змін факторів, коли взаємозв'язок між ними може не проявитися або бути неістотним, з'являється можливість оцінки кожного фактора [7].

Чимало економістів дотримуються думки, що співвідношення прибутку з виробничими витратами є узагальненою оцінкою діяльності сільськогосподарських підприємств, а узагальнювальним показником є рівень рентабельності. Науковець Г.І. Макін указує, що критерієм економічної ефективності агропромислового виробництва є прибуток [8]. Учений С.А. Константинов уточнює формулювання критерію ефективності виробництва сільськогосподарського підприємства вважаючи, що це – максимізація прибутку з розрахунку на одиницю сільськогосподарських угідь при мінімумі витрат. Таке визначення дає фахівцям сільськогосподарських підприємств чітке бачення безпосередньої мети своєї діяльності і способів її досягнення [9].

Під час вибору основного показника економічної ефективності використання землі слід установити: яку продукцію сільського господарства обрати для розрахунку; на які земельні угіддя її розраховувати; який показник найбільш правильно і точно характеризує використання землі (валова продукція, валовий дохід, прибуток і т.д.); якими показниками користуватися під час оцінки (натуральними або вартісними).

Центральне місце займає вартість товарної продукції сільського господарства з розрахунку на одиницю площі землі. Цей показник вже зазнав критики в літературі. Так, П.О. Веденічев зазначав, що під час установлення рівня виробництва, аналізуючи ефективність землекористування, виправданим буде застосування лише показників виробництва в землеробстві [10]. Як уважає В.С. Шаманаєв, для більш об'єктивної характеристики ефективності використання землі як головного засобу виробництва в сільському господарстві необхідно від вартості товарної продукції рослинництва відняти витрати всіх спожитих засобів виробництва, щоб уникнути повторного обчислення продукції [11].

На думку І.І. Кукурудзи й інших учених, показниками економічної ефективності є продуктивність і фондомісткість праці, фондівдача і фондомісткість продукції, економічна ефективність капітальних вкладень, нової техніки, енергоємність продукції тощо [12].

Як вважає В.К. Терещенко, критерієм оцінки у сільськогосподарському виробництві є економічна ефективність, оскільки саме ефективність зазнає впливу дуже багатьох чинників. Вибір цього критерію пов'язаний і з збільшенням виробництва споживчих вартостей на основі підвищення продуктивності праці і раціонального використання виробничих ресурсів. Але корисний ефект виробленої споживчої вартості проявляється лише на стадії споживання. Тобто в умовах ринкової економіки економічна ефективність господарств може бути оцінена сповна лише після реалізації продукції [13].

На нашу думку, більш точне визначення оцінки економічної ефективності дав учений В.Г. Андрійчук. Він вважає, що під час характеристики та оцінці використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств доречним є застосування таких показників, як інтенсивність і ефективність їхнього використання.

Рівень інтенсивності використання земельних ресурсів визначають за такими показниками: а) ступінь господарського використання землі; б) ступінь розораності; в) ступінь меліорованості; г) питома вага інтенсивних

культур у загальній посівній площі підприємства; д) коефіцієнт повторного використання землі.

Про економічну ефективність використання землі судять на основі системи натуральних та вартісних показників. До *натуральних* показників відносять: урожайність сільськогосподарських культур; виробництво окремих видів тваринницької продукції на 100 га відповідних земельних угідь (продукцію скотарства і вівчарства розраховують на 100 га сільськогосподарських угідь, свинарства – на ріллю, птахівництва – на площу зернових).

До *вартісних* показників відносять: виробництво валової продукції в постійних цінах 2010 року, виробництво товарної (реалізованої) продукції в поточних цінах реалізації, чистої продукції і прибутку з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, причому натуральні показники характеризують продуктивність лише певної частини сільськогосподарських угідь, а вартісні – всієї їхньої площі [14].

Поняття “ефективність використання земель” досліджували ще в радянський період. Але неоднозначність у тлумаченні його зумовлює необхідність конкретизації з точки зору сільськогосподарських підприємств та економічної ефективності їх використання тому пропонується нами власну трактовку поняття «економічна ефективність використання земель сільськогосподарських підприємств», яке, на відміну від наявних, трактується як процес отримання результатів від затрачених ресурсів, що характеризується окрім економічних, показниками соціальної і екологічної ефективності та перебуває під впливом дій внутрішніх та зовнішніх факторів.

Висновок. Найбільш повно відображає як результати господарської діяльності підприємства, так і економічну ефективність використання земель сільськогосподарських підприємств, показник чистого доходу (виручки) від реалізації та показник прибутку. Оскільки процес виробництва завершується доведенням продукції до споживача, то чистий дохід (виручка) від реалізації це частина валової продукції, яку продано і є кінцевим результативним показником стадії кругообігу коштів підприємства а показник прибутку, в свою чергу, відображає додаткову вартість, що створюється у процесі виробництва. Саме чистий дохід (виручка) від реалізації є основним джерелом відшкодування коштів на виробництво і реалізацію продукції, утворення доходів і формування фінансових ресурсів. Узагальнення підходів щодо сутності поняття «економічна ефективність використання земель сільськогосподарських підприємств», дозволило розширити його трактування. Запропоноване

авторське трактування поняття як процес отримання результатів від затрачених ресурсів, що характеризується окрім економічних, показниками соціальної і екологічної ефективності та перебуває під впливом дій внутрішніх та зовнішніх факторів.

Бібліографічний список: 1. Петренко Ж.А. Ефективність використання земельних ресурсів: економіко-аналітичний аспект / Ж.А. Петренко, О.А. Томашевська / Вісн. Полтав. держ. аграр. акад. – 2012. – № 2. – С. 162-168. 2. Макарова В.В. Ефективність використання земельних угідь с.-г. підприємствами / В.В. Макарова // Економічний простір: зб. наук. пр. – 2011. – № 52/1. – С. 284-290. 3. Зінченко О.І. Рослинництво: підручник / О.І. Зінченко, В.Н. Салатенко, М.А. Білоножко; за ред. О.І. Зінченка. – К.: Аграр. освіта, 2001. – 591 с. 4. Кошкалда І.В. Ефективність використання сільськогосподарських земель у контексті сучасного господарювання / І.В. Кошкалда // АгроІнКом. – 2011. – № 10 – С. 38-43. 5. Ступень М.Г. Ефективність використання сільськогосподарських земель в аграрному секторі Закарпатської області / М. Ступень, С. Радомський, Р. Таратута // Економіст. – 2011. – № 2. – С. 30-32. 6. Экономическая эффективность управленческих и хозяйственных решений: справочник / Е.Г. Яковенко, В.Ф. Напоненко, Ю.С. Карабасов [и др.]. – М.: Знание, 1984. – 240 с. 7. Тяпкин В.А. Качество земли и эффективность сельскохозяйственного производства / В.А. Тяпкин. – М.: Колос, 1980. – 256 с. 8. Макин Г.И. Выявление эффективности управления в аграрном секторе / Г.И. Макин // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2000. – № 10. – С. 20-22. 9. Константинов С.А. Новый подход к определению критерия эффективности сельскохозяйственного производства / С.А. Константинов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2000. – № 3. – С. 18-21. 10. Эффективность социалистического землепользования / ред. А.М. Онищенко. – К.: Наук. думка, 1975. – 288 с. 11. Шаманаев В.С. Эффективное использование земли в условиях индустриализации сельского хозяйства / В.С. Шаманаев. – М.: Колос, 1979. – 208 с. 12. Кукурудза І.І. Політична економія: матеріали до лекцій та семінарів / І.І. Кукурудза. – Черкаси, 1999. – 314 с. 13. Терещенко В.К. Теоретичні засади ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств ринкового типу / В.К. Терещенко, В.А. Ткачук, Є.В. Милованов; за ред. В.К. Терещенка // Формування ринкового механізму в аграрній секторі АПК. – К.: Нічлава, 2002. – С. 7–22.

14. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.

Гунченко А.В. Теоретико-методические аспекты оценки экономической эффективности использования земель сельскохозяйственных предприятий. Были рассмотрены показатели экономической эффективности использования земель в сельскохозяйственных предприятиях и предложено использовать показатель чистого дохода (выручки) от реализации и прибыль на единицу земельной площади, а также сформирована собственная трактовка понятия «экономическая эффективность использования земель сельскохозяйственных предприятий».

Gunchenko O. Theoretical and methodological aspects of assessing the economic efficiency of land use in agricultural enterprises. Indicators of economic efficiency of land use in agricultural enterprises have been reviewed and it is suggested to use an indicator of net income (revenue) from sales and profit per unit of land area and unique interpretation of the concept of "economic efficiency of farm land" has been developed.